

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 1105408/2

בבית הדין הרבני הגדול ירושלים

לפני כבוד הדיינים:

הרב אליהו הישיריק, הרב מיכאל עמוס, הרב אברהם שינדלר

המערערת: פלונית (ע"י ב"כ עו"ד רפי שדמי)

נגד

המשיב: פלוני (ע"י ב"כ עו"ד עוז כהן)

הנדון: בטלות פסק דין שנתן מותב שלא שמע את כלל טענות הצדדים במישרין 'מפיהם'

פסק דין

לפנינו ערעור על פסיקת בית הדין האזורי מיום י"ג באב תשע"ח (25.7.18) העוסקת בשאלת 'כוונת השיתוף' בדירה של הבעל ואשר דחתה את תביעת האישה לקבל מחצית מהנכס. בית הדין האזורי קבע: "לאור כל האמור, מחליט בית הדין שאין לאישה כל זכויות של בעלות על הדירה ב[...]".

עיקרי טענות המערערת

בא כוח האישה, המערערת, מערער בשמה על החלטה זו בשני מסלולים: באחד הוא טוען לבטלות ההחלטה עקב אי-עמידתה בסדרי הדין, ובשני הוא מערער על מהותה של ההחלטה – לטענתו היה על בית הדין לקבוע כי הייתה במקרה זה כוונת שיתוף ספציפי בדירה זו שבה גרו הצדדים וליתן לאישה מחצית מהדירה.

אם יחליט בית הדין הגדול כי הנטען בערעור במסלול סדרי הדין מתקבל, יתייתר מאליו הצורך בירידה למהות ההחלטה במסלול השני.

בעניין אי-עמידת החלטת בית הדין בסדרי הדין, העלה בא כוח המערערת שתי טענות:

האחת, כי הדיונים שהתקיימו בתיק זה התקיימו לא בהרכב אחיד של הדיינים, בכל דיון השתנה הרכב הדיינים וכך לא היה הרכב אחד ששמע את כל טענות הצדדים ואת חקירותיהם של הצדדים. בא כוח המערערת טען כי בתחילת הדיון השלישי העיר הוא לבית הדין על כך והביע את התנגדותו לקיום הדיון בפני דיינים אחרים מקודמיהם.

לדברי בא כוח המערערת, בית הדין לא נעתר לבקשתו זו וקבע כי הוא ידון בהרכב זה תוך שבית הדין אומר כי הדברים שיישמעו בדיון יועברו לידיעת ההרכב הקודם.

עוד הוא טוען, טענה שנייה, כי ביקש מבית הדין לקיים דיון להוכחות ולראיות, דיון שבו רצה להוכיח כי הייתה כוונת שיתוף מצד הבעל. לדבריו, בית הדין סירב, ולמעשה נמנעה ממנו ללא כל הסבר האפשרות להוכיח את העובדות העומדות מאחורי תביעתו ושלפיהן הייתה כוונת שיתוף.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בא כוח המערערת טוען כי כל אחת מטענות אלו יש בה כדי להביא לבטלות ההחלטה שנתן בית הדין האזורי.

דיון והכרעה

בדיקה שערך בית הדין העלתה את הפרטים שיובאו להלן.

נקדים ונאמר כי בין הבעל והאישה התנהלו תיקים בתביעות שונות. תביעת הבעל לגירושין, תביעת המזונות, והתביעה לחלוקת הרכוש. מעבר לשאלה הכללית של חלוקת כל הרכוש, עמדה כשאלה עצמאית עניינה של הדירה. זאת היות שאת הדירה קנה הבעל לפני הנישואין. בנוגע לדירה זו העלה בא כוח המערערת את הטענה כי היא זכאית לחציה על בסיס 'כוונת שיתוף'. תביעה זו באשר לדירה מהטעם הנ"ל קבעה מקום לעצמה ולמעשה נדונה בנפרד. בגינה של תביעה זו ניתנה ההחלטה של בית דין קמא שהיא נשואת הערעור.

סדרי הדין וחובת שמיעת ההרכב הפוסק את הדין את דברי בעלי הדין מפייהם – לעיכובא

אכן מצאנו כי סדרי הדיון בנקודה זו של חילופי הרכבים חדשים לבקרים ובשיטה של 'כסאות מוזיקליים', כשאלו נעשו גם כאשר בא כוח המערערת התנגד לכך והעמיד את בית הדין על כך, נעשו שלא כדין. הדיונים בתיק זה – ובעקבותיהם גם פסק הדין שניתן – התנהלו שלא בהתאם לתקנות הדיון ושלא בהתאם להלכה.

נציין את השתלשלות הליך הדיונים בקצירת האומר.

בתיק זה התקיימו בפועל חמישה דיונים. נושא הדירה שעליה נטענה טענת 'כוונת השיתוף' (בשונה מהדיונים בכלל הרכוש) נדון למעשה בהשמעת הטענות לעומקן, חקירת הצדדים והשמעת עדים וחקירתם רק בשני הדיונים האחרונים דהיינו דיונים מס' 4 ומס' 5.

נפרט את חילופי הדיינים השונים שלפניהם נערכו הדיונים, הדיינים יצוינו באותיות על פי סדר האל"ף-בי"ת:

דיון מס' 1 – כ"ג באייר התשע"ו (31.5.16): א', ב', ג'

דיון מס' 2 – כ"ז במרחשוון התשע"ז (28.11.16): א', ב', ג'

דיון מס' 3 – כ"ג בתמוז התשע"ז (17.7.17): ג', ד', ה'

דיון מס' 4 – י"ג בטבת התשע"ח (31.12.17): א', ב', ג'

דיון מס' 5 – ב' בסיוון התשע"ח (16.5.18): ג', ד', ו'

התמונה העולה מהשינויים הרבים בהרכב מדברת בעד עצמה.

לאחר כל טלטלות אלה, ההחלטה נשואת הערעור נכתבה ונחתמה ע"י דיינים א', ב', ג'. בדיונים על סוגיית כוונת השיתוף בדירה (דיונים מס' 4, 5) שבהם כאמור נשמעו ונחקרו הצדדים עצמם, היו שני הרכבים שונים: בדיון מס' 4 נכחו הדיינים א', ב', ג' ואילו בדיון מס' 5 נכחו הדיינים ג', ד', ו'. כלומר: בחלק הארי של שמיעת בית הדין את הטענות וביצוע החקירות שבהן מתבררות ונבחנות לאשורן טענות הצדדים עצמם ובאי כוחם, בדיון שבו נחקרו הצדדים – האיש ע"י בא כוח האישה והאישה ע"י האיש – לא השתתפו כלל שני דיינים מתוך ההרכב שנתן את פסק הדין וחתם עליו. למעשה בהרכב שנתן את ההחלטה חתמו בסופו של יום שני דיינים שלא שמעו את כל טענות האישה והאיש מפי בעלי הדין עצמם.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ה'תרופה' שאולי הייתה יכולה להועיל במקרה זה היא ניהול ההליך על פי תקנה עא מתקנות הדיינים. התקנה פורשת את האפשרויות השונות (להמשך ההליך במקרה של שינוי הרכב הדיינים) ומורה לבית הדין לקיים דיון על עניין זה, לשמוע את הצדדים ובאי כוחם וליתן החלטה.

על דרך הכלל נהוג כי בית הדין בהרכב החדש – החדש כולו או בחלקו – נותן לבאי כוח הצדדים לחזור על עמדותיהם וטיעוניהם ועל עיקרי הדברים שהיו בדיונים הקודמים לטובת אותו חלק חדש בהרכב שלא היה נוכח בדיונים הקודמים. מכל מקום, כאמור לא נעשה כלל שימוש בתקנה עא כנדרש.

יתרה מכך, בתחילת הדיון העלה בא כוח האישה, המערערת, את התנגדותו לקיום הדיון עקב חילוף הדיינים – בכל פעם דיינים אחרים.

התשובה שקיבל בא כוח האישה מבית הדין אינה יכולה להיות מענה ענייני לטענתו. להלן מצוטט מתוך הפרוטוקול את דרשהיח בין בא כוח האישה לבית הדין האזורי מיום ב' בסיוון התשע"ח (16.5.18):

בא כוח האישה: אנחנו היום בדיון השלישי, וזה הרכב שלישי, הרב [ג'] היה כל הדיינים, הרב [א'] היה בעבר והרב [ב'], הרב [ד'] היה בדיון אחד, הרב [ו'] לא היה קודם.

בית הדין: היום קבוע לחקירת הבעל, כל החומר יעבור לעיונם של הרב [א'] הרב [ב'] והרב [ג'] וההרכב הזה ייתן את פסק הדין.

בא כוח האישה: אני חושב שכתוב "מפיהם ולא מפי כתבם", צריך התרשמות של הדיינים.

בית הדין: מה נוכל לעשות שיש חוסר דיינים בבית הדין ירושלים?

האם תשובה של "מה נוכל לעשות שיש חוסר דיינים בבית הדין בירושלים?" יכולה להיות מענה לטענת מי שבא ועומד על זכותו שהדיון יתקיים על פי סדרי דיון תקינים, על פי הלכה ועל פי חוק? דומני שלא.

גם התשובה הקודמת של בית הדין שבה מגונן בית הדין על ההרכב שהתחלף, תשובה שבה אומר בית הדין "כל החומר יעבור לעיונם של הרב [א'] הרב [ב'] והרב [ג'] וההרכב הזה ייתן את פסק הדין", אינה מהווה מענה הלכתי.

נציין בקצרה את מקור הדברים.

בגמרא (סנהדרין לא, ב) נאמר: "שנים שנעצמו בדין, אחד אומר 'נדון כאן', ואחד אומר 'נלך למקום הועד' – כופין אותו ודן בעירו, ואם הוצרך דבר לשאול – כותבין ושולחין."

והרי"ף (שם י, א מדפי הרי"ף) גרס: "ואם הוצרך דבר לשאול מבית דין הגדול שבירושלם – כותבין ושולחין."

וכתב הנימוקי יוסף (שם):

והוא הדין לבית דין אחר. ואותו הבית דין מודיעין דעתם לאלו, והם דנים אותם, דליכא למימר שיפסקו אותו הבית דין עליהם את הדין דהא בעינן שיהיו בעלי הדין עומדים לפני הדיינים.

ועל פי דברים אלו נפסק בשולחן ערוך (חושן משפט סימן יג סעיף ו):

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אם הוצרכו הדיינים לשאול דבר מבית דין הגדול – כותבין ושולחין, ובית דין הגדול מודיעים להם דעתם, והם דנים אותם, דליכא למימר שיפסקו בית דין הגדול עליהם את הדין דהא בעינן שיהיו בעלי הדין עומדים לפני הדיינים.

כלומר: פשוט וברור שדין שלא שמע את טענות הצדדים באופן שהצדדים עצמם הופיעו וטענו בפניו, או בית דין כזה, אינו יכול לפסוק בעניינם של הצדדים.

ה'עצה', כביכול, שהדיין או בית הדין יקבל את הטענות של הצדדים בכתב מבית הדין ששמע את טענות הצדדים אינה תקינה על פי ההלכה, שהרי בכך לא יתקיים מה שאמרה תורה "ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה' לפני הכהנים השפטים אשר יהיו בימים ההם" (דברים יט, יז). ודאי שבית הדין המקומי ששולח לבית דין גדול ממנו כותב את טענות הצדדים, ואף על פי כן ההלכה היא שאותו בית דין גדול אשר קיבל את הנתונים בריב זה באמצעות מכתב של בית הדין קמא ולא שמע את הצדדים טוענים בפניו – אינו יכול ליתן פסק דין בריב זה.

ואולם עמדו נושאי הכלים בטור ובשולחן ערוך על סתירת הדברים בין סעיף זה לבין מה שנפסק בשולחן ערוך (חושן משפט סימן יח סעיף ו): "פוסקים בדיני ממונות שלא בפני בעל דין." והשאלה עולה: הרי צריך שיופיעו בעלי הדין בפני הדיינים וישמעו בית הדין את הטענות מפיהם (כמבואר בסימן יג הנ"ל)?

וכתב הסמ"ע (שם ס"ק יג):

ונראה פשוט דהיינו דוקא כשכבר טענו שני בעלי דינים לפני הדיינים, אזי קאמר דיכולים לומר הפסק דין לאחד מהם או לכתוב הפסק ולשלחו לכל אחד בביתו.

כלומר לדעת הסמ"ע אין כלל סתירה, שהרי אכן מדובר שבעלי הדין כבר היו בפני הדיינים בשלב הדיינים, וכל מה שנאמר בשולחן ערוך הוא שאת פסק הדין אפשר ליתן שלא בפני בעלי הדין.

הש"ך (שם ס"ק ח) הביא את קושיית הב"ח שהקשה גם מדברי הרשב"א שהביא הבית יוסף (שם סימן טז) בעניין האפשרות לדון כשהנתבע נתן את זכויותיו לאחר ואחר כלל לא טען לפני בית הדין. ולכן כתב הב"ח שדברי הרשב"א נאמרו רק בדיעבד, שהדין כשר באופן זה שלא נשמעו הטענות בבית הדין מפי הצדדים, אבל לכתחילה סדר הדיון הוא שיופיעו בעלי הדין בפני בית הדין ויטענו את טענותיהם לפניו. על חילוק זה הקשה הש"ך שמלשון הרשב"א משמע שדן לכתחילה שעושין כן שלא בפניו. אלא על כורחך, הסיק הש"ך, דברי הרשב"א במי שהעביר זכויותיו לאחר נאמרו כאשר כבר אותו בעל דין טען את טענותיו בפני בית הדין טרם שהעביר את זכויותיו לאחר.

עולה מהנ"ל כי לדעת הסמ"ע והש"ך אם בעלי הדין לא הופיעו בעצמם ולא טענו את טענותיהם בפני בית הדין או בפני דיין מסוים הרי שאותו בית דין, או אותו דיין, שלא הופיעו בעלי הדין בפניו לא יוכל לתת פסק דין ואם נתן הרי שגם בדיעבד אין פסק דינו תקף. מנגד, לדעת הב"ח כל ענין זה של הצורך בהופעת בעלי הדין והשמעת הטענות בפניהם בפני בית הדין אינו אלא לכתחילה, שוודאי יש להצריך שיהיה כן, אך בדיעבד שנתנו הדיינים פסק דין למרות אי הופעת בעלי הדין והשמעת טענותיהם בפניו (וכגון שהטענות נשמעו בבית דין אחר ובית דין זה הנותן את פסק הדין קיבל זאת בכתב מאת בית הדין שבפניו הופיעו) הרי שבדיעבד יש תוקף לפסק הדין.

קצות החושן (סימן יג ס"ק א) הקשה על דברי הש"ך ומכוח זה חלק על הש"ך והסמ"ע ופסק כב"ח "דלא בעינן לפניו אלא לכתחילה".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

החזון איש (חושן משפט סימן ג אות יא) **תמה על דברי הקצות החושן** ודחה מכול וכול את דברי הב"ח. ראשית הגדיר החזון איש את החיסרון בכוחו של בית הדין אם הצדדים לא טענו בפניו. וזו לשון החזון איש (שם דיבור המתחיל "וזה כוונת"):

[...] אלא ודאי העיקר כהש"ך דאי אפשר להוציא דין על האדם קודם שטען לפנינו ואם טען בפני בית דין אחר אין בית דין אחר זכאי לפסוק הדין עליו [...] אלא טיבו של כח הדין בדיני ממונות אינו אלא אחר שישמעו בית דין טענות שניהם שבדיני ממונות אין כל עדות מכרעת אלא לעומת הטענות שהרי אם ראו עדים שגזלו יתכן שלקח ממנו החפץ ולא רצה ליתנו לכן חטף ממנו וכן בכל דבר שאפשר שקדמו דבר מאורע נעלם המשנה את כל הדין ובלא טענת הנתבע אין על מה לדון [...]

דהיינו, חידש לנו החזון איש את הבנתו בדין זה שצריכים בעלי הדין לטעון בפני בית הדין: החיסרון שמחמתו אין בית הדין או הדיין יכול ליתן פסק בלא שישמע את בעלי הדין עצמם שטענו בפניו, ושמחמתו אם למרות כן ייתן בית הדין פסק דין באופן שלא שמע את טענות הצדדים מפייהם עצמם על ידי שהם עצמם יופיעו בפניו אינו פסק דין – אינו רק חיסרון הלכתי משום שכתוב בתורה "ועמדו שני האנשים" וכו' ושלגביו נאמר שחידשה תורה תנאי זה שצריך שיופיעו הצדדים בפני בית הדין ויאמרו את טענותיהם, אם משום 'דין' בהגדרת 'טענה' ואם משום 'סדר הדין' שקבעה התורה וכתבה שזה לעיכובא, אין הדברים כך. אלא, חידש החזון איש, החיסרון בכך הוא הרבה יותר מהותי ומהווה תנאי שורשי: כוונת התורה על פי הבנתו הייתה, שאין בית הדין מקבל כלל את 'שמו' ואת כוחו להיות במעמד של 'בית דין' כל עוד לא באו הצדדים עצמם בפניו והשמיעו את טענותיהם לפניו. ללא שהיה כך, אין בית הדין כלל במעמד של 'בית דין' ואין לו כל כוח לדון. בית הדין שואב את כוחו להיות ולקבל שם של 'בית דין' רק מכוח קיומו של שלב זה בהליך, מכוח שבאו הצדדים לפניו וטענו.

הבנה והסבר זה היו כל כך פשוטים לדעת החזון איש עד שתמה מאוד על דברי קצות החושן, כיצד כתב את דבריו שבדיעבד הדין הוא דין גם אם לא באו הצדדים וטענו בפני בית דין. מפאת חשיבות הדברים נצטט את דברי החזון איש. וכה כתב החזון איש (שם דיבור המתחיל "ובקצה"ח"):

ובקצה"ח (סימן יג ס"ק א) הכריע כדעת הב"ח דאף בלא שמיעת טענות הנתבע דיעבד הוי דין מהא דגבינן מיתומים קטנים וממי שהלך למדינת הים, והדברים תמוהים איך יתכן לדון בלא שמיעת טענות הנתבע [...] ואיך יהיה בזה כח דין [...]

נוסיף עוד כי נתיבות המשפט בשני המקומות (סימן יג ס"ק ח בחידושים וסימן יח ס"ק ז בחידושים) הכריע בפשיטות להלכה כדעת הסמ"ע והש"ך ודלא כב"ח. וכך הלכה.

סוף דבר, על פי הדברים הנ"ל הערעור דינו להתקבל והחלק בפסק הדין שנתן בית הדין האזורי ביום י"ג באב תשע"ח (25.7.18) העוסק בתביעת האישה לחלק בדירה ב[...] ואשר קבע שאין לאישה כל זכויות של בעלות על הדירה – דינו להתבטל.

החובה לאפשר לבעל הדין למצות את ראיותיו

גם טענתו השנייה של המערער כי הוא ביקש מבית הדין לקיים דיון להוכחות ולראיות, דיון שבו יוכל להוכיח כי הייתה כוונת שיתוף מצד הבעל. לדבריו, בית הדין סירב, ולמעשה נמנעה ממנו ללא כל הסבר האפשרות להוכיח את העובדות העומדות מאחורי תביעתו ושלפיהן הייתה כוונת

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שיתוף כי בית הדין האזורי לא אפשר דיון ענייני על עצם כוונת השיתוף אלא אך ורק על נושא השיפוצים בדירה ולא מעבר לכך.

גם טענה זו דינה להתקבל:

מבדיקת הפרוטוקולים בשני מקומות עולה כי אכן בית הדין קמא צמצם את הדיון לנקודת השיפוצים בלבד ללא שנימק כל סיבה להחלטתו זו. כך נמנעה מהמערערת זכות בסיסית שבית הדין ידון בטענותיה וזאת ללא כל נימוק, וכך לא ניתנה האפשרות למערערת למצות את יומה בבית הדין האזורי.

גם פגיעה זו בזכויות המערערת מהווה סיבה לקבלת הערעור ולביטול ההחלטה של בית הדין האזורי בנושא זה.

מסקנה

אין מנוס מהחזרת התיק לבית הדין האזורי ולהעבירו להרכב אחר כדי לדון בתביעה הנ"ל מתחילתה בפני הרכב קבוע שישמע את טענות הצדדים עצמם מפיהם, ידון בתביעה בסוגיה זו של כוונת השיתוף בכל הטענות שתעלה התובעת וייתן את החלטתו בצירוף נימוקים – הכול על פי כל כללי ההלכה ותקנות הדיון.

פסק דין

על פי כל האמור מוחלט:

א. דין הערעור להתקבל.

ב. החלק בפסק הדין שנתן בית הדין האזורי ביום י"ג באב תשע"ח (25.7.18) העוסק בתביעת האישה על הדירה ב[...] ואשר קבע שאין לאישה כל זכויות של בעלות על הדירה – דינו להתבטל.

ג. מאחר שהערעור שהוגש היה רק על חלק זה של פסק הדין העוסק בדירה ב[...] הרי שהכרעתנו היא אך ורק על חלק זה בפסק הדין הנ"ל. שאר החלקים פסק הדין הנ"ל, אשר נגדם לא הוגש כל ערעור, עומדים בתוקפם.

ד. ענין תביעת האישה לזכויות בדירה ב[...] מוחזר אל בית הדין האזורי אשר ידון בה בהרכב חדש שבו לא יהיו דיינים שישבו באחד הדיונים הקודמים בתיק זה. (העברת התיק היא בסמכות בית הדין הגדול, ראה תקנה קנג מתקנות הדיון, ואינה מצריכה החלטה של הנשיא).

בית הדין בהרכבו החדש ישמע את טענות הצדדים וידון בתביעה זו של האישה בענין הזכויות בדירה ב[...] ובכל הנקודות שיעלו התובעת ובא כוחה בפניו מתחילתן, בהרכב קבוע אחד בכל הדיונים, לרבות קיום דיון הוכחות ככל שהדבר יידרש לדעת בית הדין.

ה. אנו פונים בזאת לכבוד הראב"ד שליט"א לקבוע את ההרכב החדש שבו יידון התיק על פי ההנחיות הנ"ל.

ו. יש להשיב למערערת את סכום ההפקדה שהופקד על ידה בסך של 12,000 ש"ח. המזכירות תשלח הוראות וטפסים על פי הנוהל המקובל.

ז. התיק ייסגר ללא צו להוצאות.

ח. פסק הדין מותר בפרסום בהשמטת פרטים מזהים.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הרב אליהו הישריק

מצטרפים לאמור.

הרב אברהם שינדלר

הרב מיכאל עמוס

נפסק כאמור.

ניתן ביום ט"ו בתמוז התשע"ט (18.7.2019).

הרב אברהם שינדלר

הרב מיכאל עמוס

הרב אליהו הישריק

עותק זה עשוי להכיל שינויי ותיקוני עריכה